

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи

проф. Студеняк І.П.

“*Вересень*” 2016 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ЕЛІТОТВОРЕННЯ

Рівень вищої освіти	Третій (освітньо-науковий)
Галузь знань	05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність	052 Політологія
Освітня програма	Політологія
Статус дисципліни	Вибіркова
Мова навчання	Українська

Ужгород 2016

Робоча програма навчальної дисципліни «**Актуальні проблеми українського елітотворення**» для здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні: доктор філософії/Doctor Philosophy (Ph.D) галузі знань **05 Соціальні та поведінкові науки** спеціальності **052 Політологія** освітньої програми Політологія/Political Science.

Розробник:

Вегеш М. М., професор, доктор історичних наук, в. о. завідувача кафедри політології і державного управління

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри політології і державного управління.

Протокол № 12 від 25 червня 2016 року.

В. о. зав. кафедри _____

(проф. **Вегеш М.М.**)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Схвалено методичною комісією кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Протокол № 5 від 24 червня 2016 року.

Голова _____

(доц. **Зан М.П.**)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування Показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Очна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 90	2-ий	2-ий
Кількість модулів – 1	Семестр:	
Тижневих годин для очної форми навчання: 9 аудиторних – 4 самостійної роботи здобувача – 5	1-ий	1-ий
	Лекції:	
	20	10
	Практичні (семінарські):	
	18	-
Вид підсумкового контролю: іспит	Лабораторні:	
	-	-
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота:	
	52	80

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни «**Актуальні проблеми українського елітотворення**» є вивчення передумов формування, етапів розвитку української елітології, розуміння сутності різноманітних напрямів, концептуальних теорій і наукових «шкіл». Здобувач ступеня вищої освіти: доктор філософії / Doctor Philosophy (Ph.D) повинен **знати**: програмний матеріал дисципліни; сутність і основні концепції українського елітотворення; роль української політичної еліти на різних етапах українського державотворення; внесок представників політичної еліти у національно-визвольну боротьбу українського народу; шляхи формування національної політичної еліти; професійні якості і політичні орієнтації (перехідної) політичної еліти України; межі впливу української політичної еліти на сучасну політику. Здобувач повинен **вміти**: характеризувати концептуальні основи елітотворчих процесів в Україні; аналізувати, класифікувати та систематизувати вивчений матеріал; розуміти основні тенденції й проблеми елітотворчих процесів на сучасному етапі; логічно і послідовно аналізувати проблеми українського еліто творення; з'ясовувати фактори впливу української політичної еліти на суспільство; давати оцінку сучасному процесу вітчизняного елітотворення; розкривати деформації свідомості й поведінки представників політичної еліти; виявляти недоліки практичної реалізації елітотворчих процесів.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню для здобувачів ступеня вищої освіти: доктор філософії / Doctor Philosophy (Ph.D) таких компетентностей:

- 1) інтегральної компетентності:
  - здатність особи розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної, у тому числі дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики (ІК);
- 2) загальних компетентностей:

- навички критичності та самокритичності. Здатність рецензувати публікації та презентації, а також брати участь у міжнародних наукових дискусіях, висловлюючи та відстоюючи свою власну дослідницьку позицію;
- абстрактне обґрунтування та моделювання задачі. Здатність визначати відповідні задачі та окреслювати їх таким чином, щоб просувати та трансформувати наукові знання та розуміння;
- якість та етичні зобов'язання. Знання стандартів і типу мислення, необхідних для наукового дослідження та опублікування, включаючи критичну обізнаність та інтелектуальну чесність;
- комунікація. Здатність писати наукові тексти рідною й іноземною мовою, розмовляти та слухати, представляючи складні задачі фахівцям та нефаківцям з різних країн світу; знання про використання та модальність медіа;
- працювати самостійно; керування часом. Здатність організовувати набуття теоретичних та практичних інструментів, скеровуючи зусилля і об'єднуючи результати різних досліджень та аналізів, представляючи остаточний результат до визначеного кінцевого терміну;
- міжособистісні здібності. Співпраця в місцевому та міжнародному середовищі, щоб завершити спеціальні завдання, пов'язані з дисципліною (збір та опрацювання даних, розвиток аналізу, представлення та обговорення результатів).

3) професійних компетентностей:

- база знань. Глибокі обґрунтовані знання політичних процесів та міжетнічних і міжцивілізаційних взаємин; детальні знання спеціальної області дослідження в поєднанні зі знаннями загальної наукової дискусії та внеску до індивідуальної політологічної області дослідження ;
- інформаційний менеджмент. Здатність визначати, мати доступ, аналізувати та поєднувати інформацію з різних джерел, документів та текстів для розгляду відповідних задач;

- знання ресурсів (включаючи ті, що базуються на ІКТ), доступних для дослідження в спеціальній політологічній області та суміжних областях;
- аналіз документів. Здатність знаходити, відбирати, контекстуалізувати та інтерпретувати значні обсяги документального, монографічного та нормативно-правового матеріалу;
- індивідуальне дослідження. Здатність планувати та на основі дослідження робити внесок до політологічних знань, пов'язаних з важливою задачею, що відповідає якості матеріалів для друку.
- розробка програми та менеджмент. Розуміння та здатність застосовувати на практиці принципи спільного дослідження в політології і поведінкових науках;
- здатність володіти інформаційно-комунікаційними технологіями та методичними основами їх застосування в освітньо-науковій політологічній діяльності; впроваджувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології для розв'язання освітньо-наукових політологічних завдань, моделювання, моніторингу та опрацювання результатів політологічних досліджень.

Крім того, вивчення вказаної вибіркової навчальної дисципліни дозволить здобувачу ступеня вищої освіти: доктор філософії / Doctor Philosophy (Ph.D) у подальшому орієнтуватися в проблематиці основних тенденцій розвитку елітотворчих процесів в Україні, використовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань; вміти давати оцінку сучасним процесам українського елітотворення; готувати повідомлення, виступи, наукові публікації на вказану проблематику.

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Політологія» (третього освітньо-наукового рівня вищої освіти), вивчення навчальної дисципліни «Актуальні проблеми українського елітотворення» повинно забезпечити досягнення здобувачами ступеня вищої освіти: доктор філософії / Doctor Philosophy (Ph.D) таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання
Здатність об'єднувати (синтезувати) та обговорювати публікації, в межах та поза областю дослідження.
Здатність детально розробляти та переконливо презентувати групі кваліфікованих дослідників добре обґрунтований план дослідження для вирішення важливого завдання.
Здатність завершити розширене оригінальне дослідження, що базується на критичному розгляді джерел та забезпечене необхідним науковим апаратом таким, як нотатки, бібліографія та публікація відповідних документів.
Здатність презентувати результати дослідження в науковому та ненауковому контекстах, усно та письмово, у формі наукових семінарів, наукових зустрічей та громадських ініціатив (соціально-орієнтовані робочі зустрічі).
Здатність представляти свої результати дослідження іноземною мовою.
Здатність ефективно планувати час для отримання необхідних результатів, що підтверджено колоквиумами, які відбуваються кожного року впродовж чотирьох років, та остаточним захистом.
Здатність аналізувати та посилатися на відповідні основні політологічні роботи в письмовій формі, через усні виступи та презентації, в дисертації, знання дискусій та трендів.
Обізнаність та здатність взаємодіяти інтелектуально з найновішими політологічними дослідженнями в спеціальній області дослідження.
Здатність використовувати облікову інформацію з архіву, бібліотечні каталоги та найновіші ІКТ-ресурси, щоб локалізувати джерела та документальний матеріал, корисний для свого власного дослідження.

4. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- залік;
- письмове тестування;
- аналітичне есе;
- аналітичний реферат;
- презентація результатів виконаної індивідуальної роботи здобувача.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: виступ на семінарських заняттях, написання аналітичного есе, письмове тестування з теми.

Форма модульного контролю: письмова контрольна робота.

Форма підсумкового семестрового контролю: усний іспит.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання	Години
Тема 1	2
Тема 2	4
Тема 3	4
Тема 4	4
Тема 5	4
Тема 6	4
Тема 7	4
Тема 8	4
Тема 9	4
Тема 10	4
Тема 11	4
Тема 12	4
Тема 13	2
Тема 14	2
Самостійна робота	50
Разом	100

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	10	20
Письмове тестування при тематичному оцінюванні	1	10
Есе	1	10
Реферат	1	10
Самостійна робота	1	50
Разом		100

Критерії оцінювання самостійної роботи

Мінімальний поріг для допуску до самостійної роботи становить 10 балів. Самостійна робота складається з трьох запитань описово-аналітичного характеру.

Перше запитання покликане оцінити знання з тематичної проблематики навчального курсу, яка надавалася на лекціях і обговорювалася на семінарських заняттях. Залежно від обсягу, послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, перше запитання самостійної роботи максимально може бути оцінене у 10 балів.

Друге запитання має на меті оцінити розуміння основних тенденцій розвитку еліто творчих процесів в Україні. Залежно від послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, друге запитання самостійної роботи максимально може бути оцінене у 15 балів.

Третє питання самостійної роботи має творчо-аналітичний характер. Залежно від обґрунтованості аргументів і суб'єктивних висновків здобувача з визначеної проблематики, третє запитання самостійної роботи максимально може бути оцінене у 25 балів.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

Відповідно до *«Положення про порядок та методу проведення семестрових (курсівих) екзаменів і заліків в Ужгородському національному університеті»* (затверджено Наказом Ректора ДВНЗ «УжНУ» № 698/01-17 від

08.05.2015 р.), знання здобувачів оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

оцінку «відмінно» (90-100 балів, А) заслуговує здобувач, який:

- всебічно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом;
- вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях;
- засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою;
- засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває;
- вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію;
- самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи.

оцінку «добре» (82-89 балів, В) – заслуговує здобувач, який:

- повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, в тому числі застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях;
- має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування;
- під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправив, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу;

оцінку «добре» (74-81 бал, С) заслуговує здобувач, який:

- в цілому навчальну програму засвоїв, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок;

- вмiє порiвнювати, узагальнювати, систематизувати iнформацiю пiд керiвництвом викладача, в цiлому самостiйно застосовувати на практицi, контролювати власну дiяльнiсть;
- опанував навчально-програмовий матерiал, успiшно виконав завдання, передбаченi програмою, засвоїв основну лiтературу, яка рекомендована програмою;

оцiнку «задовiльно» (64-73 бали, D) – заслуговує здобувач, який:

- знає основний навчально-програмовий матерiал в обсязi, необхідному для подальшого навчання i використання його у майбутнiй професiї;
- виконує завдання непогано, але зi значною кiлькiстю помилок;
- ознайомлений з основною лiтературою, яка рекомендована програмою;
- допускає на заняттях чи екзамени помилки при виконаннi завдань, але пiд керiвництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

оцiнку «задовiльно» (60-63 бали, E) – заслуговує здобувач, який:

- володiє основним навчально-програмовим матерiалом в обсязi, необхідному для подальшого навчання i використання його у майбутнiй професiї, а виконання завдань задовольняє мiнiмальнi критерiї. Знання мають репродуктивний характер.

оцiнка «незадовiльно» (35-59 балiв, FX) – виставляється здобувачу, який:

виявив суттєвi прогалини в знаннях основного програмового матерiалу, допустив принциповi помилки у виконаннi передбачених програмою завдань.

оцiнка «незадовiльно» (35 балiв, F) – виставляється здобувачу, який:

- володiє навчальним матерiалом тiльки на рiвнi елементарного розпiзнавання i вiдтворення окремих фактiв або не володiє зовсiм;
- допускає грубi помилки при виконаннi завдань, передбачених програмою;
- не може продовжувати навчання i не готовий до професiйної дiяльностi пiсля закінчення унiверситету без повторного вивчення даної дисциплiни.

При виставленнi оцiнки враховуються результати навчальної роботи здобувача протягом семестру.

Таблиця відповідності оцінок за різними шкалами

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		Диференційована	недиференційована
90 – 100	A	Відмінно	Зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C		
64-73	D	Задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

5.1. Зміст навчальної дисципліни

Тема 1. Вступ до курсу «Актуальні проблеми українського елітотворення»

Предмет елітології та її структура. Інтерес до якості та ролі еліти. Теоретичний та емпіричний рівні дослідження. Гносеологічні можливості теоретичних помилок у дослідженні еліт. Авторитет влади. Управлінські рішення можновладців. Проблеми вивчення політичної еліти. Елітологія. Елітознавство. Елітарна політична культура. Історичні умови елітизму. Розвиток ідей елітарності. Обґрунтування поділу суспільства на «вищих» і «нищих». Сутність політичного елітизму. Генеза цього поняття. Термінологія політичного елітизму. Поділ в залежності від функцій. Визначення політичної еліти. Підходи і критерії. Елітизм-егалітаризм. Коріння і традиції елітизму. Базові категорії елітології. Політична еліта. Національна еліта. Критерії виділення. Формування, структура, функції, типи еліт. Похідні поняття елітології. Поняття-синоніми політичної еліти.

Тема 2. Проблема політичної еліти в історії світової політико-соціологічної думки

Передісторія елітології. Етапи формування політичної еліти. Перші спроби аналізу феномена політичної еліти. Старокитайські вчення про політичні еліти Гуань Чжуна, Лао Цзи, Конфуція. Староіндійська філософія Брахма і ведична міфологія Пуруша про еліти. Древньогрецьке бачення проблеми (Платон, Сократ, Арістотель). Перші класичні концепції еліт. Італійська школа. Н. Макіавеллі. Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо і А. Токвіль про аристократію. Ідея народовладдя Т. Джефферсона. Позиції елітаризму Ф. Ніцше. Формування політичних концепцій елітарності в кінці XIX — XX ст. Теорія В. Парето. «Леви» і «лисиці». Закон «циркуляції еліт». Головні стимули діяльності — «інстинкти». Г. Моска та його типи політичної еліти. Р. Міхельс та його «Залізний закон

олігархії». Ж. Сорель. Властивості і параметри політичної еліти. Х. Ортега-і-Гассет. П. Бурд'є («Домінуючий клас»). М. Вебер. З. Фрейд. Фашистські теорії елітарності. М. Бердяєв та його «коефіцієнт еліти». М. Бакунін. Основні риси політичної еліти.

Функціональні теорії еліт (Келлер, Рісман, Штаммер). Ліволіберальні концепції еліт (Ч. Мілс, Р. Мілібанд). Демократичний елітизм (І. Шумпетер, С. Ліпсет, Р. Даль, К. Мангейм). Концепція пасіонарного поштовху Л. Гумільова. Неоелітизм (Т. Дай, А. Зіглер). Хронологічні засади розвитку елітології. Фашистський варіант елітаризму. Расизм і елітологія. Ф. Ферраротті, А. Розенберг та ін. Біологічні аргументи. Аристократичний і консервативний варіанти елітизму. Ліберальний, ліворадикальний елітаризм. Марксизм і елітаризм.

Теорії політичного плюралізму та їх критики. Суб'єкт управління. Теоретики плюралізму (Д. Трумен, С. Ліпсет, Р. Даль та ін.). Р. Мілс «Правляча еліта», Ф. Хантер «Верховне лідерство. США», Т. Дай і Х. Цайглер «Іронія демократії». Неоелітизм. Моделі політичної структури розвинутих країн. Приклад США (модель Р. Мілса і модель Д. Рісмана). Рівні влади. Тенденції до змін. Процес управління. Наслідки. Порівняння елітистська і плюралістична моделі структури влади. Елітизм і демократія. Елітаризм як альтернатива демократії. Критики демократії з позицій елітаризму. Теорія сучасного «демократичного елітаризму» (П. Бахрах «Теорія демократичного елітизму»). Позиція К. Маннгейма. Ліберальний варіант елітаризму Г. Лассуелла.

Еліта і маса. Радикальний емпіризм. Елітний плюралізм. Неоелітизм. Радикальний антиелітизм. Мінімальна і максимальна влада еліти. Теорія меритократії. Недовіра мас до еліти. Умови уникнення елітою деспотії, корупції тощо. Елітизм і популізм у контексті розвитку демократії. Психологічні засади. Позиція інстинктивістів (У. Макдаугалл, К. Лоренц). Вульгарна інтерпретація тестів встановлення розумових здібностей еліти – «коефіцієнта інтелекту (IQ)». Фрейдизм і неофрейдизм в елітології. Елітарні орієнтації особистості. Е. Фромм. Цивілізаційний підхід до еліти. Н. Данилевський, О. Шпенглер, А. Бергсон. Цивілізаційна концепція А. Тойнбі. Бюрократія як еліта. Концепція М. Вебера.

Модель «ідеальної бюрократії». Технологічний детермінізм і елітологія. Дж. Бернхем, А. Фріш, К. Боулдінг. Концепція «нової еліти».

Тема 3. Світові теорії політичного лідерства

Культ героя у міфах, образах різних богів, їх ототожнення із земними представниками – монархами, правителями. Ідеї лідерства в спадщині Платона, Аристотеля, їх втілення у практиці Афін та Риму. Ідеї лідерства в епоху Середньовіччя. Н. Макіавеллі про політичне лідерство. Проблеми верховної влади у поглядах Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш. Монтескє, Вольтера. Політичне лідерство в контексті політичної культури. Ідеї лідерства у спадщині Г. Гегеля, А. Шопенгауера. Концепція надлюдини Ф. Ніцше. Теорії «героїв» (Т. Карлейль, Дж. Дацд, Е. Дженнінгс) і «теорії рис» (Л. Бернхард, В. Бінхам, С. Кілбоурн). Класифікація лідерів за М. Вебером (традиційні, харизматичні, раціонально-легальні, бюрократичні). Теорії середовища (Е. Богардус, В. Хоккінг). Ситуаційно-особистісні теорії, їх сутність. Теорії взаємодії-очікування (Дж. Хоманс, Дж. Хемфілд, Р. Стогділл, М. Еванс, Р. Хау, Б. Басс). «Гуманістичні» теорії (Д. Мак-Грегор, Р. Блайк, Дж. Моутон). Теорії обміну (Дж. Хоманс, Дж. Марч, Х. Саймон, Х. Келлі). Особистісний компонент лідерства. Я-концепція, самооцінка, когнітивний стиль, ієрархія потреб і мотивів. Інтелектуально-пізнавальні параметри лідерства. Мотиваційні теорії (В. Стоун, Дж. Штерн, Дж. Аткинсон, А. Маслоу).

Основні напрями психологічних досліджень: диференціально-психологічний, онтогенетичний, загально-психологічний. Диференціально-психологічний напрям: визначення типів нервової діяльності, індивідуальних особливостей особи. Темперамент. Дослідження типів темпераменту (І. Кант, К. Юнг, Є. Кречмер, І. Павлов). Типи поведінки, темпераменту і психологічні портрети на основі питань Д. Кейрсі. Соціоніка і психологічні типи політичних лідерів. Екстраверти та інтроверти, сенсорики та інтуїтики, етики і логіки, раціоналісти й ірраціоналісти. Типи людей в соціоніці, їх характеристика. Поняття квадр. Квадри Альфа, Бета, Гамма, Дельта. Закон змінності квадр.

Соціоніка і політичний лідер. Онтогенетичний напрям дослідження політичного лідерства: формування особистості від дитячого до зрілого віку. Історія зародження цього напрямку дослідження. Внесок З. Фрейда, А. Адлера, В. Райха, Г. Лассуелла, К. Юнга. Загально-психологічний підхід до вивчення феномену політичного лідера.

Ранні типології лідерства (Е. Богардус, Ф. Бартлетт, Ф. Редл, Дж. Гетцель, Е. Губа, В. Белл, Р. Хілл, С. Міллз, М. Конвей). Основні політико-психологічні типології лідерів (психопатологічна типологія Г. Лассуелла, типологія Д. Рісмана, типологія «макіавеллістської особистості», типологія президентів Дж. Барбера, типологія Д. Барнса. Психіатричний підхід О. Коблянської, О. Лабковської, клініко-психологічний підхід (М. Глобот), текстологічний підхід (тест Люшера). Типологія відомих (М. Басс, Г. Дантеман, Ф. Фрай). Інтегративний підхід (Д. Катц). Узагальнена типологія М. Германн. Культурологічний підхід А. Віддавського. Ринкова типологія В. Джоунса.

Тема 4. Формування та еволюція розвитку української політичної еліти

Еліти в українському політичному житті та політичній думці. Історичний аспект формування політичної еліти в Україні в XI — XIX ст. Обґрунтування явища політичної еліти у спадщині українських політичних мислителів. Г. Сковорода, М. Костомаров, М. Драгоманов. Роль Кирило-Мефодіївського товариства у формуванні інтелектуальної еліти України. М. Грушевський про етапи формування української політичної еліти. Концепції української елітарності XX ст. М. Міхновський. В. Винниченко. Вчення про еліту В. Липинського. Концепція «Національної аристократії» як фактор національно-державної ідентичності України. Циркуляція еліт. «Листи до братів-хліборобів». Методи формування національних еліт. Концепція національної еліти Д. Донцова. Джерела формування еліти. Прикмети еліти. Ознаки лідера. «Дух наших традицій», «Маса і провід», «За який провід», «Кількість чи якість». Еліта робітництва і селянства М. Хвильового. І. Лисяк-Рудницький про українську політичну еліту.

Тема 5. Сучасні концепції української політичної еліти

М. Шульга про етапи становлення української національної еліти. Перший етап (1989-1994 рр.): конвертація політичного та адміністративного капіталу в економічному формуванні нової еліти поряд з колишньою радянською. Другий етап (1994-2000 рр.). Формування владно-економічних кланів, які об'єднують у собі кримінальні елементи, стару і нову еліти. Боротьба кланів за владу. Третій етап (2000-2004 рр.). Криміналізація правлячої еліти і виникнення потужних олігархічних кланів. Зрощення влади і власності. Четвертий етап (з 2004 р. до сьогодні). Розкол владної еліти з центральною владою.

В. Пилипенко, Ю. Привалов та В. Ніколаєвський про спадковість владної еліти. А. Береза про головні проблеми формування політичної влади: високий рівень централізації влади; суперечливість чинного законодавства; непрозорість добору кандидатів на заміщення владних посад; значна плінність кадрів. Б. Кухта про елітарність: необхідність панування професіоналізму, індивідуалізму, яскравих особистостей, «кращих». Г. Щедрова про необхідність зміни «правил гри» в сучасній українській політиці. Створення умов для формування владної еліти на конкурентних засадах через прозорий виборчий процес. Дві моделі взаємодії: горизонтальна і вертикальна.

Д. Коротков про дифузю великого капіталу та політики, яка гальмує демократичну консолідацію українського суспільства. Необхідність змін виборчого законодавства. А. Пахарєв про створення передумов для формування нової політичної еліти в 1991 р. Ф. Рудич, О. Крюков, М. Головатий, Р. Балабан про «політичний клас» в Україні. Л. Кочубей про особливості функціонування політичного класу в Україні. О. Корнієвський про «негромадянську» українську політичну еліту, яка приватні інтереси ставить вище суспільних. А. Лой про мінімальний контакт владної еліти з громадянським суспільством.

В. Мачуський про неможливість політичної еліти України діяти за старими схемами. Постійний тиск на владну еліту громадянського суспільства (журналістів, волонтерів, активістів) та міжнародних організацій, які вимагають

продовження реформ. Здобутки сучасного політичного класу України: децентралізація влади, створення патрульної поліції та переатестація міліції, створення незалежних від діючої влади антикорупційних органів – НАБУ, САП, введення е-декларацій для депутатів та чиновників, введення системи Прозоро в державних закупівлях, обіймання державних посад на конкурентній основі під контролем громадськості.

Сучасні дослідники проблем елітології в Україні: О. Гарань, Б. Кухта, О. Лазаренко, В. Полохало, О. Білий, В. Каспрук, В. Малахов, Л. Мандзій, М. Михальченко, С. Челякова, О. Логвиненко, В. Гошовська та ін.

Тема 6. Етапи формування закарпатської політичної еліти

Закарпаття у XVIII-XIX ст. Проблеми становлення і розвитку української політичної еліти на Закарпатті. І. Орлай, М. Балудянський, В. Кукольник, П. Лодій, Ю. Гуца-Венелін, І. Мольнар. М. Лучкай, О. Духнович, В. Довгович, О. Павлович, Є. Фенцик, І. Сільвай, О. Митрак, Ю. Ставровський-Попрадов, І. Раковський, А. Кралицький, І. Кимак. Історико-політичні погляди Ю. Жатковича («Етнографічний очерк угро-руських», «Праці з історії Угорської Русі», «Автобіографія»). «Історія угро-русів» Ю. Жатковича – важливе джерело з історії Закарпаття. Вчені Росії про Закарпаття (В. А. Францев, Е. Ю. Перфецький, А. Л. Петров, В. В. Саханев, В. І. Вернадський). «Європейське коріння» Я. Достала. Праця Я. Достала «Підкарпатська Русь». Політичні погляди діячів Карпатської України. Еволюція поглядів А. Волошина. Державницька думка С. Клочурака, братів М. і Ю. Бращайків. Національне питання у поглядах братів Ф. і Ю. Реваїв. Радикальний націоналізм С. Росохи і І. Рогача. В. Шандор про перспективи державотворчих змагань Карпато-Української держави. Боротьба між представниками політичної еліти напередодні Другої світової війни: ліберальна еліта (А. Волошин, брати М. і Ю. Бращайки, В. Шандор) і радикально-націоналістична еліта (С. Росоха, І. Рогач, І. Роман). Політична еліта Закарпатської України 1945-1946 рр. І. Туряниця – голова Народної Ради Закарпатської України; П. Лінтур і П. Сова – заступники голови НРЗУ; Т. Івашко,

М. Молдавчук, М. Цуперяк, С. Вайс, С. Борецький, І. Керча, Г. Русин, Й. Керечанин, Ф. Чекан – представники нової генерації закарпатської політичної еліти, прихильники встановлення радянської влади в краї. Діяльність радянської політичної еліти на Закарпатті в роки радянської влади (1946-1990). Закарпатська політична еліта в 1991-2020 рр.

Тема 7. Політична еліта Давньоруської держави і Галицько-Волинського князівства

Процес формування політичної еліти в Україні. Концепції української елітологічної думки: концепція «богоугодного володаря» (Феодосій Печерський, Нестор-літописець); концепція «князівського одновладдя» (митрополит Іларіон, К. Смолятич). Історична спадковість української еліти з давнини до наших днів. Політична схема давньоруської еліти: князі – бояри – віче (монархія, аристократія, демократія). Народне Віче – орган феодальної демократії. Роль традицій, звичаїв, релігійної культури в політичній історії Давньоруської держави. Вплив на спадкоємність політичної еліти окремих факторів: виховання, освіти, традицій. Династія Рюриковичів; Ізяславичі полоцькі; Ярославичі; Ізяславичі Турівські; Святославичі. Чернігівські, муромські і рязанські князі; Ольговичі. Чернігівські і сіверські князі; Ольговичі. Гілка Михайловичів; Всеволодовичі. Мономаховичі; Волинська гілка Мономаховичів; Смоленська гілка Мономаховичів; Мономаховичі. Юрійовичі. Ростовська, Суздальська, Московська і Тверська гілки. Політична еліта Галицько-Волинського князівства. Князь і бояри. Рекрутування політичних еліт: військо, регіональне управління. Леонід Войтович про портрети еліти часів княжої доби. Призупинення циклу елітотворення. Занепад української державності.

Тема 8. Козацька політична еліта

Виникнення запорозького козацтва. Низові та реєстрові козаки. Запорізька Січ. Формування козацької старшини – нової політичної еліти. Д. Вишневецький, К. Косинський, С. Наливайко, Т. Федорович, І. Дорошенко – нова генерація

української національної політичної еліти. Держава Богдана Хмельницького – другий цикл елітотворення в Україні. Козацька демократія та її головні цінності: свобода громадянського голосу, виборність запорозьких посадовців, свобода публічного висловлювання думок, високий авторитет владних рішень козацької ради. Іноземці про козацький устрій і політичну еліту. Еріх Лясота, Г. де Боплан, П. Шевальє. Богдан Хмельницький – харизматичний лідер козацької України. Елементи монархізму та охлократії в державі Богдана Хмельницького. Політична роздільність української козацької еліти в другій половині XVII ст. на правобережну і лівобережну. І. Мазепа, П. Орлик. Спроба І. Мазепа повернути еліту до державницьких інтересів. Ліквідація Гетьманщини і Запорізької Січі. Перетворення козацької еліти на бюрократію, розчинення її серед російської еліти.

Тема 9. Українська політична еліта часів національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

Державотворчі процеси в Україні й формування революційної політичної еліти. Політичні лідери Української Центральної Ради, Директорії. М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра, П. Скоропадський. Протистояння політичної та військової еліт. Уряди Центральної Ради: В. К. Винниченко, В. О. Голубович. Уряди Української Держави: М. П. Василенко, Ф. А. Лизогуб, С. М. Гербель. Уряди Української Народної Республіки доби Директорії: В. М. Чехівський, С. С. Остапенко, Б. М. Мартос, І. П. Мазепа, В. К. Прокопович, А. М. Ливицький. Уряди ЗУНР: К. Левицький, С. Голубович, Є. Петрушевич. Уряди Криму 1917-1921 рр.: Ч. Челебієв, Д. Сейдамет, А. Слуцький, С. Сулькевич, С. Крим, Д. Ульянов, Б. Кун, М. Поляков. Уряди УРСР: Є. Бош, М. Скрипник, Г. Пятаков, Х. Раковський. Військова еліта Галичини доби національно-визвольних змагань: О. Букшований, Д. Вітовський, Н. Гірняк, Ю. Головінський, С. Горук, О. Думін, Р. Дашкевич, Є. Коновалець, Г. Коссак, О. Курилас, В. Курманович, В. Кучабський, А. Мельник, О. Микитка, О. Степанів, Р. Сушко, М. Тарнавський, П. Франко, Ф. Черник, А. Бізанц, О. Греків, А. Кравс, Є. Мішковський, М.

Омелянович-Павленко, А. Шаманек. Військово-політична еліта Українських січових стрільців та Української Галицької Армії.

Тема 10. Духовно-політична еліта України

Греко-Католицька церква. Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита Андрея Шептицького. Державотворчі ідеї А. Шептицького в історичному контексті. Теоретичні моделі державотворення у працях А. Шептицького. Екуменічна діяльність А. Шептицького. Засудження митрополитом злодіянь комуністичного режиму в Україні. Державницькі ідеї А. Шептицького в період Другої світової війни: концепція незалежності України та засудження політики Гітлера. Патріарх Йосип Сліпий та його діяльність. Блаженніший Любомир Гузар – яскравий представник духовної політичної еліти ХХ ст. Верховний архієпископ Києво-Галицький, Глава Української Греко-Католицької церкви Святослав Шевчук. Патріарх Київський і всія Руси-України Філарет (Денисенко). Предстоятель Православної Церкви України митрополит Епіфаній (Думенко). Предстоятель Української Православної Церкви Московського Патріархату митрополит Онуфрій (Березовський).

Тема 11. Феномен радянської еліти (номенклатури)

Ю. Афанасьєв, С. Барзилов, А. Чернишов, Ю. Буртин, М. Восленський, В. Фесенко про поняття «номенклатура». Борис Кухта про основні етапи формування радянської політичної еліти: 1) ліквідація старої політичної еліти, української шляхти як частини російського дворянства, виникнення номенклатуроутворення; 2) період українізації, творення пролетарської інтелігенції (20-ті роки ХХ ст.); 3) утвердження радянської української номенклатури, відданої більшовицьким ідеалам та комуністичній ідеології (30-60-ті роки); 4) етап апатії й ерозії номенклатури (70-80-ті роки); 5) деградація і занепад номенклатури й початок формування національної політичної еліти (кінець 80-х-початок 90-х рр.). О. Криштанівська про особливі риси номенклатурної еліти: монолітність (вся номенклатура належала до членів КПРС); ієрархічність; відсутність

самовідтворення; географічна мобільність; внутрішня ротація; система привілеїв. Номенклатура – елітна група, характерна для радянського суспільства. Причини падіння політичного режиму номенклатури в СРСР: 1) відсутність власної політичної доктрини та ідеологічної концепції перехідного періоду; відсутність єдності й згуртованості в самій політичній еліті; 3) на перехідному етапі номенклатура опинилася фактично без лідера.

Тема 12. Політична еліта незалежної України

Президенти незалежної України. Леонід Кравчук і перші кроки незалежної України. Леонід Кучма: його команда і принципи. Віктор Ющенко: ілюзії та перспективи. Віктор Янукович: курс на катастрофу. Петро Порошенко: реформи під час українсько-російської війни. Володимир Зеленський: в новій системі координат.

Уряди України: В. П. Фокін, В. К. Симоненко, Л. Д. Кучма, Ю. Л. Звягільський, В. А. Масол, Є. К. Марчук, П. І. Лазаренко, В. В. Дурдинець, В. П. Пустовойтенко, В. А. Ющенко, А. К. Кінах, В. Ф. Янукович, Ю. В. Тимошенко, Ю. І. Єхануров, М. Я. Азаров, А. П. Яценюк, В. Б. Гройсман, О. В. Гончарук.

Верхона Рада України: Л. М. Кравчук, І. С. Плющ, О. О. Мороз, О. М. Ткаченко, В. М. Литвин, А. П. Яценюк, В. В. Рибак, О. В. Турчинов, А. В. Парубій, Д. О. Разумков.

Українські дисиденти: В. Стус, І. Дзюба, Ю. Бадзьо, С. Хмара, В. Чорновіл, В. Мороз, В. Марченко, Є. Сверстюк, А. Горська, О. Тихий, Л. Лукіяненко, М. Джемільєв, Й. Зісельс та інші.

Моральні авторитети України. Ініціативна група «Першого грудня»: В. Брюховецький, Б. Гаврилишин, С. Глузман, В. Горбулін, Л. Гузар, І. Дзюба, М. Маринович, М. Попович, Є. Сверстюк, В. Скуратівський, І. Юхновський, Ю. Щербак, Є. Захаров, В. Панченко, Й. Зісельс, В. Речицький, Я. Яків, Л. Костенко.

Тема 13. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення

Політична еліта в системі державного управління. Роль еліти в системі державного управління. Управлінська, соціально-психологічна, теократична та функціональна сутність свідомості політико-управлінської еліти. Становлення сучасної політико-управлінської еліти суспільства. Основні моделі розвитку політико-управлінських еліт.

Політико-управлінська еліта в умовах суспільної трансформації. Інституалізація політико-управлінської еліти. Партиїно-політична номенклатура. Демократизація суспільства та проблема становлення нової політико-управлінської еліти. Процес політичної елітаризації в умовах трансформації.

Регіональний фактор у формуванні політико-управлінської еліти. Поняття «регіональний фактор» та його роль у державотворенні. Удосконалення нормативно-правової бази в системі взаємовідносин центральної і регіональної влади. Шляхи інституалізації регіональних еліт в Україні. Етапи становлення закарпатської політичної еліти (1946-2020 рр.). Проблеми децентралізації та регіональна еліта.

Тема 14. Сучасна українська еліта: перспективи розвитку

Види еліт сучасного українського суспільства: політична (представники державних органів влади, урядовці, керівники політичних організацій і партій), підприємницька (банкіри, підприємці), військова (військові службовці), наукова (вчені, дослідники), мистецька (видатні представники української культури), релігійна (ієрархи, церковні діячі).

Елітарні групи сучасного українського суспільства (інтелектуальна, політична, економічна). Роль індивідуальних якостей особистості (талант, творчість, ерудиція, переконання, відданість певним ідеалам, харизма). Культурність, професіоналізм, патріотизм сучасної української політичної еліти.

Функції сучасної політичної еліти в українському суспільстві: домінування не вузько корпоративних, інтересів суспільства в цілому; забезпечення участі

представників різних соціальних верств населення в керівництві державою; забезпечення співіснування демократизму і професійності в керівництві; взаємоповага між різними елітарними групами; створення позитивних стосунків між учасниками певної політичної еліти; забезпечення демократизму у процесі пошуку рішень.

Причини відсутності чіткого поділу між владною елітою та опозицією (контрелітою): процес політичного структурування українського суспільства перебуває на початковій стадії; дуже динамічною є сама належність до правлячої еліти; величезна прірва між елітою і не елітою.

В. Горбулін про «справжню» українську еліту. Вплив «справжньої» еліти на прийняття рішень, не перебуваючи у владі. М. Попович, Л. Костенко, О. Забужко, Ю. Мостова, В. Брюховецький. В. Горбулін про необхідність рис сучасної української еліти: високоосвіченість, різностороння підготовка, велике почуття відповідальності перед країною, нестандартний світогляд і гнучке мислення, здатність мислити категоріями майбутнього. Функції «справжньої» еліти за В. Горбуліним: уміння реагувати на виклики історії й шукати на них відповіді; формування суспільної моралі, вироблення ідеалів і кодексів поведінки; інтелігентність. В. Горбулін про причини слабкості української владної еліти: забезпечення матеріального благополуччя; можливість використання грошей для приходу в політику; абсолютне не розуміння ритмів життя суспільства, агресивне несприйняття таких цінностей, як свобода, справедливість і національні інтереси; вакуум національної ідеї; трагічна минула історія України, репресії проти української інтелігенції в ХХ ст.; переважання в українській еліті містечкових лідерів, які не наважувалися брати на себе відповідальність; неспроможність колишньої старої еліти пристосуватися до нових умов тощо. В. Горбулін про перспективи України на рубежі 2030-х років: стати сильною державою; зіткнутися з реальною небезпекою поглинання.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин					
	Форма навчання: очна					
	Усього	у тому числі				
лекції		практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота	
1-й семестр						
Тема 1. Вступ до курсу «Актуальні проблеми українського елітотворення»	4	2				2
Тема 2. Проблеми політичної еліти в історії світової політико-соціологічної думки	8	2	2			4
Тема 3. Світові теорії політичного лідерства	4	2				2
Тема 4. Формування та еволюція розвитку української політичної еліти	8	2	2			4
Тема 5. Сучасні концепції української політичної еліти	6		2			4
Тема 6. Етапи формування закарпатської політичної еліти	8	2	2			4
Тема 7. Політична еліта Давньоруської держави і Галицько-Волинського князівства	6	2				4
Тема 8. Козацька політична еліта	6		2			4
Тема 9. Українська політична еліта часів національно-визвольних змагань 1917-1921рр.	6	2				4
Тема 10. Духовно-політична еліта України	6	2				4
Тема 11. Феномен радянської еліти (номенклатури)	8	2	2			4
Тема 12. Політична еліта незалежної України	8	2	2			4
Тема 13. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення	6		2			4
Тема 14. Сучасна українська еліта і перспективи розвитку	6		2			4
Разом	90	20	18			52

6.3. Теми практичних (семінарських, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		очна	заочна
1	Проблеми політичної еліти в історії світової політико-соціологічної думки	-	
2	Сучасні концепції української політичної еліти	2	
3	Етапи формування закарпатської політичної еліти	2	
4	Політична еліта Давньоруської держави і Галицько-Волинського князівства	2	
5	Козацька політична еліта	2	
6	Українська політична еліта часів національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.	2	
7	Духовно-політична еліта України	2	
8	Феномен радянської еліти (номенклатури)	2	
9	Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення	2	
10	Сучасна українська еліта і перспективи розвитку	2	
Разом		20	

6.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		очна	заочна
1	Вступ до курсу «Актуальні проблеми українського елітотворення»	2	6
2	Проблеми політичної еліти в історії світової політико-соціологічної думки	4	6
3	Світові теорії політичного лідерства	2	6
4	Формування та еволюція розвитку української політичної еліти	4	6
5	Сучасні концепції української політичної еліти	4	6
6	Етапи формування закарпатської політичної еліти	4	6
7	Політична еліта Давньоруської держави і Галицько-Волинського князівства	4	4
8	Козацька політична еліта	4	4
9	Українська політична еліта часів національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.	4	6
10	Духовно-політична еліта України	4	6
11	Феномен радянської еліти (номенклатури)	4	6
12	Політична еліта незалежної України	4	6
13	Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення	4	6
14	Сучасна українська еліта і перспективи розвитку	4	6
Разом		52	80

6. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Базові джерела:

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу. К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2005. 498 с.
2. Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Михальченко М. І. Культура. Ідеологія. Особистість. К., 2002. 580 с.
3. Андрущенко В. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи ХХІ століття. К.: Знання України, 2011. 1099 с.
4. Головатий М. Ф. Людина і політика : підруч. для студ. ВНЗ Міжрегіон. акад. упр. персоналом. К.: Персонал, 2012. 351 с.
5. Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. К.: Брайт Букс, 2019. 280 с.
6. Еліта: витоки, сутність, перспектива / За редакцією В. Г. Кременя. К.: Знання, 2011. 527 с.
7. Еліти і цивілізаційні процеси формування націй: Збірник статей. У 2 т. / Головний редактор О. Рафальський. К., 2006. Т. 1. 496 с.; Т. 2. 584 с.
8. Елітознавство / За загальною редакцією В. А. Гошовської. К., 2013. 268 с.
9. Журавський В., Кучеренко О., Михальченко М. Політична еліта України: теорія і практика трансформації. К.: Логос, 1999. 283 с.
10. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь / За ред. д. політ. н., професора Г. І. Зеленько. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 164 с.
11. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення. К.: Видавництво НАДУ, 2006. 252 с.
12. Кухта Б. Феномен політичного лідера. Історичні силуети на тлі епох. Львів: Кальварія, 2000. 232 с.

13. Кухта Б., Романюк А., Поліщук М. Хто є хто в європейській та американській політичній науці. Малий політологічний словник / За редакцією Б. Кухти. Львів: Кальварія, 1997. 288 с.
14. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідерство. Львів,, 1995. 199 с.
15. Пахарев А. Политическое лидерство и лидеры. К.: Знамя Украины, 2001. 270 с.
16. Пірен М. Елітологія: Підручник. К., 2014. 300 с.
17. Пірен М. І. Лідерство: сутність та реалізація в українському суспільстві: Навчальний посібник. К.: Інститут «Україна», 2012. 232 с.
18. Пірен М. І. Політико-управлінська еліта України: соціопсихологічний аналіз. Чернівці, 2013. 424 с.
19. Пірен М. І. Менеджмент і маркетинг у діяльності державної влади: Навчальний посібник. К.: Талком, 2013. 210 с.
20. Політика в особах (Політичне лідерство на постсоціалістичному просторі: національний і регіональний контексти): навчальний посібник / За заг. ред. проф. Ф.М. Рудича. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 400 с.
21. Політична влада і опозиція в Україні: порівняльний аналіз із зарубіжними країнами / За заг. ред. Ф. М. Рудича. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2016. 488 с.
22. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
23. Політична система для України: Історичний досвід і виклики сучасності / В. М. Литвин, головний редактор. К.: Ніка-Центр, 2008. 988 с.
24. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; за редакцією Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге видання, доповнене і перероблене. К.: Генеза, 2004. 736 с.
25. Політологічний словник / За редакцією М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. К., 2005. 792 с.

26. Політологія. Книга перша: Політика і суспільство. Книга друга: Держава і політика / А. Колодій, Л. Климанська, Я. Космина, В. Харченко. 2-ге видання, перероблене та доповнене. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. 664 с.
27. Рудич Ф.М. Много ли власти нужно власти? Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2009. 302 с.
28. Ситник П. К., Дербак А. П. Проблеми формування національної самосвідомості в Україні. К.: НІСД, 2004. 226 с.
29. Україна: політична історія. ХХ – початок ХХІ ст. / Редколегія: В. А. Смолій, Ю. А. Левенець (співголови). К.: Парламентське видавництво, 2007. 1028 с.
30. Українське суспільство 1992-2012. Стан та динаміка змін. Соціальний моніторинг / За редакцією В. Ворони, М. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2012. 660 с.
31. Уряди України у ХХ ст. Науково-документальне видання / Відповідальний редактор В. М. Литвин. К.: Наукова думка, 2001. 608 с.
32. Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Автор-упорядник Андрущенко В. П. та ін. К.: Знання України, 2002. 670 с.
33. Хто є хто в Україні. К.: «К.І.С.», 2006. 1136 с.

Допоміжні джерела:

34. Аверянова Н. Консолідація українства як пріоритет завдання національної еліти України. *Українознавчий альманах*. Випуск 22. С. 67-72.
35. Андрущенко Т. В. Ціннісний дискурс цивілізацій. К.: Університет «Україна», 2011. 440 с.
36. Балабан Р. Феноменальні риси сучасної політичної еліти України. *Політичний менеджмент*. 2007. Спеціальний випуск. С. 54-61.
37. Бандера С. Перспективи Української Революції. Мюнхен – Торонто, 1978. 640 с.
38. Басараб В. Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита Андрея Шептицького. Ужгород: Видавництво Гражда, 2019. 232 с.

39. Басараб В., Вегеш М. Життя і помисли митрополита Андрея Шептицького /Ужгородський національний університет. Ужгород, 2003. 112 с.
40. Бебик В. Еліта, елітарність, лідерство. *Віче*. 1993. № 7. С. 107-115.
41. Белебега І. Національне прозіння українців. Харків: ФОП Здоровий Я. А., 2012. 580 с.
42. Білополий В. В., Руденко С. Г. Проблема української еліти з точки зору її елітарності. *Вісник Придністровської державної академії будівництва та архітектури*. 2008. № 12. С. 56-58.
43. Бондаренко К. Атланти і каріатиди з-під «даху» президента. Львів: Кальварія – Дзига, 2000. 184 с.
44. Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа. Життя й пориви великого гетьмана. К.: Видавництво «Радянський письменник»; журнал «Київ», 1991. 316 с.
45. Брюховецький В. Ключ до формування української євроцентричної еліти-освіта. *Дзеркало тижня*. 2003. 15-21 листопада.
46. Будівничий Української державності. Хрестоматія політологічних статей Івана Франка / Упорядник Дмитро Павличко. К.: Видавничий Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 640 с.
47. Вегеш М. Карпатська Україна в портретах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. 376 с.
48. Вегеш М., Кляп М., Тарасюк В., Токар М. Августин Волошин: Життя і помисли президента Карпатської України / 2-е вид., допов. Ужгород: Карпати, 2009. 480 с.
49. Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. 784 с.
50. Гетьмани України: Історичні портрети. Збірник. К.: Журнал «Україна»; газета «Вечірній Київ», 1991. 216 с.
51. Гладкий О. До проблеми політичної еліти України. *Нова політика*. 1999. № 3. С. 43-45.
52. Горохова Л. В. Вплив політичної еліти на суспільну ситуацію в Україні. *Українські еліти у цивілізаційному розвитку Європи*. Матеріали

- Всеукраїнської науково-практичної конференції. Житомир: Видавництво Євенок О. О., 2017. С. 156-160.
53. Гошовська В. А., Задоя К. Ф. Становлення української елітологічної думки: Навчально-методичні матеріали. К., 2013. 68 с.
54. Гошовська В. А., Сурай І. Г. Елітологізація програм професійної підготовки магістрів державного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Випуск 1 (48). С. 171-177.
55. Григорій Савич Сковорода. Світ ловив мене, та не впіймав. Харків: Фоліо, 2006. 607 с.
56. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886). К.: Критика, 2006. 632 с.
57. Гуржій О. Іван Скоропадський. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2004. 312 с.
58. Дзюба І. На еліту надійся, а сам не плошай. *Національна безпека і оборона*. 2003. № 9. С. 34-36.
59. Дзюба І. Тарас Шевченко. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2005. 704 с.
60. Добіжа В. В. Історичні етапи формування української політичної еліти. *Науковий часопис НПП імені М. П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2013. Випуск 10. С. 17-22.
61. Євген Коновалець та його доба. Мюнхен: Видання фундації імені Євгена Коновальця, 1974. 1020 с.
62. Журавльов Д. В. Мазепа: людина, політик, легенда. Харків: Фоліо, 2007. 382 с.
63. Загрійчук І. Д. Політична еліта як проблема сучасної України. *Українські еліти у цивілізаційному розвитку Європи*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Житомир: Видавництво Євенок О. О., 2017. С. 139-143.

64. Занік Я. М. Типи, поняття та класифікація еліт в історичному контексті. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2008. № 11 (129). С. 101-105.
65. Іванис В. Симон Петлюра – Президент України. К.: Наукова думка, 1993. 271 с.
66. Кармазіна М. Леся Українка. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2003. 416 с.
67. Каспрук В. Рекрутування еліт. *Підтекст*. 1998. № 23. С. 11-13.
68. Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 192 с.
69. Коваль А. Спроба типологізації політичної еліти України. *Студія «Гене́за»*. 1997. № 4. С. 5-8.
70. Козловець М. А. Елітаризація політичного правлячого класу як імперативна передумова українського поступу. *Українські еліти у цивілізаційному розвитку Європи*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Житомир: Видавництво Євенок О. О., 2017. С. 144-149.
71. Козловець М. А. Політична еліта як суб'єкт державотворення в умовах трансформації українського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 2 (33). С. 74-87.
72. Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944). Львів: Видавництво «Свічадо», 2016. 512 с.
73. Костомаров Н. И. Мазепа. М.: Республика, 1992. 335 с.
74. Котляр М. Данило Галицький. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2002. 328 с.
75. Кравченко В. Політична еліта: самоствердження чи «нарцисизм». *Місьцеве самоврядування в Україні*. 1997. № 5-6. С. 50-53.
76. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: альтернативи поступу. К., 1996. 793 с.
77. Круглашов А. Алхімія посткомунізму: чи допоможе філософський камінь елітизму? *Регіональні та національні еліти: хто формує політику*. Матеріали

міжнародної науково-практичної конференції. Чернівці, 6-7 грудня 2001 р. Чернівці, 2001. 279 с.

78. Круглікова Н. Механізм формування, проблеми та перспективи розвитку політичної еліти в сучасній Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. Збірник наукових праць. 1999. Випуск 2. С. 340-345.
79. Крюков О. Демократизація суспільства як розвиток еліти. *Вісник НАДУ*. 2004. № 4. С. 470-475.
80. Крюков О. Основні підходи до трактування політичної еліти в історії політичної думки. *Формування й оновлення політико-управлінської еліти в сучасній Україні*. К.: Видавництво НАДУ, 2005. 204 с.
81. Крюков О. Проблеми рекрутування, репродукції та циркуляції еліт. *Збірник наукових праць НАДУ*. 2004. Випуск 2. С. 208-213.
82. Крюков О. Процес політичної елітаризації та соціальні умови становлення політико-управлінської еліти України. *Збірник наукових праць НАДУ*. 2005. № 1. С. 270-275.
83. Кульчицький С., Солдатенко В. Володимир Винниченко. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2005. 376 с.
84. Лазоренко О. Влада в Україні. К.: Вища школа, 1999. 233 с.
85. Ленцик В. Визначні постаті Української церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. Львів: Монастир Свято-Іванівська Лавра; Видавничий відділ «Свічадо», 2004. 608 с.
86. Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці. К.: Абрис, 1994. 495 с.
87. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Військова еліта Галичини. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2004. 376 с.
88. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і Петлюріана. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. 640 с.
89. Мельничук В. В. Екологічні імперативи формування української еліти в умовах євроінтеграції. *Українські еліти у цивілізаційному розвитку Європи*.

- Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Житомир: Видавництво Євенок О. О., 2017. С. 172-176.
90. Михненко А. М., Гончарук Н. Т., Макаренко Є. М. Лідерство та управлінська еліта. К.: НАДУ, 2011. 292 с.
91. Мірчук П. Роман Шухевич (Генерал Тарас Чупринка). Командир армії безсмертних. Нью-Йорк – Торонто – Лондон, 1970. 269 с.
92. Міщук С. М. Роль людського чинника у контексті європейських цивілізаційних процесів. *Українські еліти у цивілізаційному розвитку Європи*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Житомир: Видавництво Євенок О. О., 2017. С. 167-171.
93. Наумкіна С., Козловська Л. Аналіз розвитку української політичної еліти у 1994-1999 роках. *Нова політика*. 1999. № 6. С. 33-37.
94. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Богдан Хмельницький. К., 2004. 448 с.
95. Орлов О. В. Проблеми формування управлінської еліти у сучасному українському суспільстві. *Публічне управління: теорія і практика*. 2014. Випуск 1. С. 92-96.
96. Павленко С. Іван Мазепа. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2003. 416 с.
97. Падалка С. С. Проблеми елітаризму українського фермерства у вимірі цивілізаційного розвитку Європи кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Українські еліти у цивілізаційному розвитку Європи*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Житомир: Видавництво Євенок О. О., 2017. С. 150-155.
98. Панарін О. Народ без еліти: між відчаєм і надією. *Персонал*. 2006. № 5. С. 50-63.
99. Пахарев А. Політична еліта формальна? Справедлива? *Віче*. 1997. № 11. С. 3-14.
100. Петраш О. Подвижники української ідеї. Маркіян Шашкевич та його побратими. Тернопіль: Книжкове видавництво «Тернопіль», 1996. 158 с.
101. Петраш О. Руська Трійця. К.: Дніпро, 1986. 230 с.

102. Пірен М. Політична еліта та проблеми політичної елітаризації українського суспільства. *Вісник УАДУ*. 2001. № 1. С. 242-249.
103. Пірен М. Українська еліта і проблеми модернізації суспільства. *Універсум*. 2000. № 3-4. С. 11-16.
104. Полохало В. Структурування політичних еліт в процесі виборчих кампаній в Україні і Росії: порівняльний аналіз. *Політична думка*. 1999. № 3.
105. Попович М. Українська модель суспільного розвитку: бажання і реальність. *Філософська думка*. 2010. № 2. С. 5-11.
106. Правляча еліта сучасної України. *Український центр дослідження миру, конверсії та конфліктних ситуацій*. Аналітична доповідь 10. К., 1998. 62 с.
107. Правляча еліта України / М. Шульга, О. Потехін, І. Бойко та ін. К., 1998. 68 с.
108. Приходько С. Політичні аспекти теорії еліти в українській суспільно-політичній думці ХХ ст. К.: Стилос, 1999. 47 с.
109. Реєнт О. Павло Скоропадський. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2003. 304 с.
110. Ричка В. Княгиня Ольга. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2004. 336 с.
111. Роль еліт у трансформаційному суспільстві. К., 2003. 179 с.
112. Руська Трійця в історії політичного руху і культури України. К.: Наукова думка, 1987. 340 с.
113. Сахань О. М., Мельник І. Л. Політична еліта України: сучасний стан та перспективи. *Актуальні проблеми державного управління*. Збірник наукових праць. Харків: Видавництво ХарРІ НАДУ «Магістр», 2012. № 2 (42). С. 275-282.
114. Сергієнко Г. Я. Т. Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство. К.: Наукова думка, 1983. 208 с.
115. Сергійчук В. Українські державники: Митрополит Андрей Шептицький. Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2015. 440 с.
116. Сергійчук В. Українські державники: Симон Петлюра. К.: ПП Сергійчук М. І., 2009. 568 с.

117. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет / 2-ге видання, доповнене, перероблене. К.: Либідь, 1995. 624 с.
118. Смолій В., Степанков В. Богдан Хмельницький. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2003. 400 с.
119. Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР / укладач В. Кіпіані. Харків: Віват, 2019. 688 с.
120. Сунгуровський М. Українська національна еліта – «лебідь, рак і щука ...». *Україна і світ сьогодні*. 2000. № 33.
121. Сурай І. Формування та розвиток еліти в державному управлінні: історія, методологія, практика. К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2012. 332 с.
122. Сучасна управлінська еліта в Україні: якісні характеристики, шляхи та методи підготовки. К., 2003. 180 с.
123. Танчер В., Кучеренко О. Ідеї елітизму в контексті демократичної трансформації суспільства. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 1998. № 3. С. 5-16.
124. Толочко П. П. Історичні портрети. Із історії Давньоруської і європейської політики X-XII ст. К.: Наукова думка, 1990. 272 с.
125. Толочко П. Ярослав Мудрий. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2002. 272 с.
126. Требін М. П. Політична культура владної еліти України в умовах розбудови демократичної правової держави. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. Збірник наукових праць / За редакцією Л. Л. Тovaжнjanського, О. Г. Романовського. Харків: НТУ «ХП», 2010. Випуск 26 (30). С. 110-118.
127. Троян С. Політична еліта України: земна боротьба за владний олімп. *Регіональні та національні еліти: хто формує політику*. Матеріали міжнародної наукової конференції, Чернівці, 6-7 грудня 2001 р. Чернівці: Букрек, 2002. 280 с.
128. Універсали Івана Мазепи. 1687-1709. Київ – Львів: НТШ, 2002. 757 с., іл.
129. Федака С. Історія Закарпаття в персоналіях. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2019. 248 с.

130. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія. К.: Вища школа, 1981. 236 с.
131. Цельняк І. Українські князі. Данило. Львів: Край, 2006. 176 с., іл.
132. Чередниченко Д. Павло Чубинський. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2005. 376 с.
133. Чукут С. Чого не вистачає правлячій еліті України. *Віче*. 1999. № 6.
134. Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2005. 352 с.
135. Шевчук В. Просвічений володар. Іван Мазепа як будівничий Козацької держави і як літературний герой. К.: Либідь, 2006. 464 с.
136. Шевчук С. Ф. Філософія та її роль у формуванні елітарної особистості. *Українські еліти у цивілізаційному розвитку Європи*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Житомир: Видавництво Євенок О. О., 2017. С. 192-197.
137. Юрій Венелін. З наукової спадщини. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2002. 184 с.
138. Якобчук В. П., Бражевський В. М. Роль владних еліт у запобіганні корупції. *Українські еліти у цивілізаційному розвитку Європи*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Житомир: Видавництво Євенок О. О., 2017. С. 177-181.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. <http://www.lib.uzhnu.edu.ua> – Наукова бібліотека Ужгородського національного університету
2. <http://www.library.ukma.kiev.ua> – Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».
3. <http://www.lsl.lviv.ua> – Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника.
4. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
5. <http://www.imi.org.ua> – Інститут масової інформації